Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 51, Nisan 2021, s. 481-499

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.49646>

Hasan BOZTÜRK

Kocaeli Üniversitesi SBE AB Çalışmaları Doktora Öğrencisi,
hasanbozturk@hotmail.com

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KIBRIS SORUNUNA YAKLAŞIMI

Özet

Kıbrıs konusu uzun yıllardır var olan ve ülkelerin dış politika davranışlarını etkileyen önemli bir sorun olarak ele alınmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Avrupa Birliği üyeliğinin ardından yaşanan tartışmalar ve günümüzde Doğu Akdeniz enerji krizinde yaşananlar; Avrupa Birliği'nin Kıbrıs politikasında oluşan dönüşümleri anlamak açısından önemli görülmektedir. Kıbrıs sorununa Avrupa Birliği bakışını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, öncelikle Kıbrıs Adası'nın tarihini açıklayacaktır. Tarihsel sürecin anlaşılmasının ardından Kıbrıs sorunu tanımlanacak, tarafların ve Avrupa Birliği'nin konuya bakışı değerlendirilecektir. Böylece sorunun tarihsel perspektiften ortaya konması mümkün olacaktır. Kıbrıs meselesinin doğru anlaşılabilmesi için geçmişten günümüze incelenmesi gerekli olmaktadır. Gerek Kıbrıs meselesi gerekse Doğu Akdeniz konusu, Ada'ya Avrupa Birliği'nin bakışı bağlamında uzun süre gündemde kalacak gibi görünmektedir.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Avrupa Birliği, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

THE EUROPEAN UNION APPROACH TO THE CYPRUS PROBLEM FROM PAST TO PRESENT

Abstract

The Cyprus issue is considered as an important problem that has existed for many years and affects the foreign policy behavior of countries. The debates experienced after the membership of the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus to the European Union and what is experienced in the Eastern Mediterranean energy crisis today are seen as important in understanding the transformations in the Cyprus policy of the European Union. This study, which aims to reveal the European Union perspective on the Cyprus issue, will first explain the history of the Cyprus Island. After the historical process is understood, the Cyprus issue will be defined and the perspective of the parts and the European Union will be evaluated. Thus, it will be possible to show the problem from a historical perspective. In order to understand the Cyprus issue deeply, it is necessary to examine it from the past to the present. Both the Cyprus issue and the Eastern Mediterranean issue seem to remain on the agenda for a long time in the context of the European Union's view of the island.

Keywords: Cyprus Issue, European Union, Turkish Republic of Northern Cyprus, Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus

GİRİŞ

1972 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile temas kuran Kıbrıs, Ada'da var olan sorunların Avrupa Birliği (AB) ile geliştirilecek ilişkiler çerçevesinde çözülebileceği tezinden yola çıkmıştır. Bu şekilde Ada'daki sorunu uluslararası arenaya taşıyarak, konuyu bölgesel olmaktan çıkarmış ve uluslararası destek sağlamayı amaçlamıştır. Avrupa Birliği de bu isteğe kayıtsız kalmamış, Konsey ve Komisyon'un görüşü ile Ada'daki sorunun çözülmesini beklemeden üyelik görüşmelerine başlama kararı almıştır. Bu bağlamda Kıbrıs, 1998 yılında AB ile ortaklık görüşmelerine başlamış, 2002 yılında üyelik müzakerelerini sonlandırmış ve 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla ve Avrupa Birliği'nin 25 üyesinden biri haline gelmiştir.

Avrupa Birliği ve Kıbrıs ilişkileri geçmişten günümüze birçok faktörün etkisi altında kalmıştır. 1973 yılında İngiltere'nin, 1981 yılında Yunanistan'ın Birliğin tam üyesi haline gelmesi bu faktörler arasında ilk olarak karşılaşılanlardır. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikası, Yunanistan ve Türkiye arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve Nikos Sampson'un 1974 yılında yaptığı darbenin ardından yaşanan Türkiye'nin müdahalesiyle oluşan statüko da faktörler arasında yer almaktadır.

Çalışmanın Avrupa Birliği'nin Kıbrıs sorununa yaklaşımı üzerine odaklanması planlanmaktadır. Ancak Kıbrıs Adası'nın geçmişten günümüze tarihsel perspektiften ele alınması, sorunun temelini kavranmasına imkan tanıyacaktır. Bu bağlamda çalışma öncelikle Kıbrıs Adası'nın tarihi hakkında bilgi vermeyi, Kıbrıs sorununu tanımlamayı, tarafların görüşlerini incelemeyi, GKRY'nin AB üyelik sürecini değerlendirmeyi ve üyelik sonrasında yaşanan süreci ele almayı amaçlamaktadır.

1. Kıbrıs Adası'nın Tarihi

Kıbrıs isminin kökeni ile ilgili literatürde farklı görüşler ortaya konmaktadır. Bu görüşlerden genel kabul göreni; bakır madenlerinin isme kaynak oluşturmastır. Latince Cuprum olarak ifade edilen bakırın ismin özünü oluşturduğu düşünülmektedir. Ayrıca Kıbrıs'a Mısır ve Hitit kaynaklarında Alasya ve Asi, Fenikeliler döneminde Hetim denilirken Asur bölgelerinde ise Yatyana ve Ya isimleri kullanılmıştır. Kıbrıs'ın jeolojik zamanlarda Anadolu'dan ayrılan bir çöküntü olduğuna inanılmaktadır. Kıbrıs'a ilk yerleşenlerin kimler olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte bulgular ilk yerleşimcilerin Anadolu kökenli olduğuna işaret etmektedir (Erdönmez, 2005: 1-2). Kıbrıs Adası'nın tarihi çok eskilere götürülebilmektedir. Stratejik önemi ve jeostratejik konumu sebebiyle Mısırlılar, Hititler, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Bizanslılar, Araplar, Lüzinyanlar (Fransızlar), Cenevizliler, Venedikliler, Osmanlılar ve İngilizler tarafından yönetilmiştir (Bozkurt, 2002: 9). Bu bağlamda öncelikle Kıbrıs Adası'ndaki yönetim değişikliklerini irdelenmek gerekmektedir.

1.1. Kıbrıs Tarihi'nde Osmanlı Öncesi Dönem (MÖ 4000-MS 1571)

Kıbrıs'ın bu denli ilgi odağı olmasının altında yatan nedenlere bakıldığında coğrafi konumuna odaklanmak yeterli olacaktır. Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya Adaları'ndan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olarak bilinmektedir (Birten, 2020). İlk olarak Mısırlı Firavunların eline geçen Kıbrıs Adası daha sonra Hititler tarafından sürgün yeri olarak değerlendirilmiştir. Ada'nın tekrar Mısır'ın eline geçmesi söz konusu olmuş fakat Perslerin Mısır'ı işgal etmesiyle, Ada, Perslerin yönetime girmiştir. MÖ 58 tarihinde Kıbrıs Adası'nda Roma hakimiyeti başlamıştır. Daha sonra 800 yıl süresince Bizanslılar tarafından idare edilmiştir. İslam halifeleri döneminde de ilgi odağı olan ve dört kez kuşatılan Kıbrıs Adası, Haçlı seferleri ile Katolik Hristiyanların kontrolüne geçmiştir (Erdönmez, 2005: 2-3). Osmanlı hakimiyetine girmeden önce de son olarak Venedikliler tarafından yönetilmiştir. Kıbrıs halkına eziyet eden ve bir köle toplumuna dönüştüren Venedikliler, Ada'nın doğal kaynaklarını ve zenginliklerini Venedik'e taşımış ve Ada'yı bir Venedik sömürgesi haline getirmişlerdir (Birten, 2020). Yaşanan bu gelişmeler Kıbrıs halkını bir arayışa itmiş ve çare olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu görmeye başlamışlardır. Akabinde de Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım istemişlerdir. Kıbrıslı Rumlar salt taleple yetinmemiş aynı zamanda Osmanlı'ya Ada'yı hakimiyetine alması için teşvik etmeye çalışmışlardır. Rumların yardım taleplerinin altında yatan neden ise Ada'ya yerleşen korsanların Doğu Akdeniz'deki ticareti engellemeleri ve Rumların dini özgürlüklerini kısıtlamasıdır (Bozkurt, 2020: 9).

1.2. Kıbrıs Tarihi'nde Osmanlı ve İngiliz Dönemi (1571-1960)

Yukarıda da ifade edildiği üzere Venediklilerin ağır şartlarına isyan eden Rumlar 1563 yılında İçel Beyi vasıtasıyla Osmanlı Padişah'ı II. Selim'den yardım istemişlerdir. Nitekim Kıbrıs Adası'nın önemi Osmanlı yönetimi açısından da tartışmasız derecededir. 16. yüzyılın ikinci yarısında İmparatorluk sınırları; Avrupa'da Viyana önlerinden başlayarak günümüz Macaristan, Romanya ve Karadeniz'in kuzeyinden geçerek İran'a ulaşmakta, oradan da Arap Yarımadası ve tüm Kuzey Afrika'ya uzanan bir konumdadır. Akdeniz bağlamında değerlendirildiğinde ise Orta ve Doğu Akdeniz'de bulunan adalardan Kıbrıs ve Girit hariç olmak üzere neredeyse bölgenin tümüne sahip durumdadır. Bu nedenle Kıbrıs'ın yönetim altına alınması, ticari yollar ve savunma hattı bağlamında önemli bir yer tutmaktadır. Nihayetinde Osmanlı, 1570-1571 yılları arasında yaklaşık 50.000 kayıp vererek Kıbrıs'ı fethetmiştir.

Ortodoks Rumların Osmanlı ordusuna yardımında bulunduğu savaşta yerli halkın bir çoğunluğu rehberlik bağlamında destekte bulunmuşlardır (Hatip, 2014: 4-5). Fetihden sonra Osmanlı idaresinin Ada'daki hakimiyeti Avlonya Beyi Muzaffer Paşa'nın Beylerbeyi sıfatıyla gerçekleşmiştir (Dündar, 1998: 85). Ancak zamanla yaşanan çeşitli sıkıntılar nedeniyle idari statülerde değişiklikler yapılmıştır. Kıbrıs Adası'nın Osmanlı'ya katılımından sonra nüfus yapısına yönelik çalışmalara da gidilmiştir. Bu bağlamda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşayan Türk nüfus Ada'ya nakledilerek iskanı sağlanmıştır. Nüfusun nakledilmesi ile ilgili yönetimlere gönderilen fermanla; Ada'nın toprağının çok verimli olduğu, iklim şartlarının ve su rezervinin ziraat için yeterli olduğu ve göç edeceklerden iki yıl vergi alınmayacağı belirtilmiştir. İlk talimatla 5.720 haneye ilişkin iskanın kararlaştırıldığı vurgulanmaktadır (Erdönmez, 2005: 7). Osmanlı idaresinde Ada'da Lüzinyanlarla başladığı bilinen feodal düzen sona erdirilmiş ve serfler serbest bırakılıp toprak sahibi yapılmalarına dair imkan tanınmıştır. Aynı zamanda söz konusu dönemlerde baskı oluşturulan dini haklarla ilgili Osmanlı farklı bir yaklaşım ortaya konmuş ve farklı dinlere mensup halk üzerinde bir serbestlik sağlanmıştır. Böylece İmparatorluk genelinde uygulanan "millet sistemi" Kıbrıs'a da uyarlanmıştır. Daha doğrusu uzun yıllar yabancı yöneticiler tarafından yönetilen Ortodoks Kıbrıs halkı, Osmanlı döneminde gerçek manada bir bütünlüğe kavuşmuş ve önceki yönetimlere göre tanınmayan haklar sunulmuştur. Yönetim kademelerinde oluşturulan meclislerde Hristiyan topluma temsil hakkı tanınmıştır (Birten, 2020). Bu dönemde Ada nüfusunda Ortodoks Rumların çoğunlukta olduğu bilinmektedir. Ada'da Rumlar, Türkler, Ermeniler ve Yahudiler ile az sayıda kölelerin yaşadığı kayıtlarda yer almaktadır. Ada'da İngiliz yönetimine geçilmesinden itibaren 1881 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımına göre nüfus 45.458 Türk, 137.631 Rum ve 3.084 diğerleri olmak üzere toplam 186.173 olarak kayda geçmiştir (Zia, 1975: 112).

Osmanlı'nın Kıbrıs Adası'ndaki yönetimi 1571-1878 yılları arasında devam etmiş ve 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrasında, Rus Yönetiminin daha fazla ilerlemesini engellemek isteyen İngiltere, Osmanlı'ya destek olma kararı almıştır. Bu desteğe karşılık yılda 92 bin altın bedelle Kıbrıs Adası'nı Osmanlı'dan kiralamıştır (Dündar, 1998: 85-87). Bu anlaşma çerçevesinde Osmanlı mülkü olmaya devam eden Ada'nın İngilizler tarafından yönetilmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum, Osmanlı'nın savaşa girmeden kaybettiği ilk toprak olması açısından da önem teşkil etmektedir (Armaoğlu, 2019: 528). Ada'nın Osmanlı mülkü olmasını ve halkın ödediği verginin de Osmanlı hazinesine dahil olmasını İngiltere'nin kabul ediyor olması, İngiltere'nin bu yönetimi stratejik ve askeri açıdan değerlendirdiğinin bir göstergesidir. Kıbrıs Adası'nın Süveyş Kanalı'nın güvenliği açısından sahip olduğu stratejik önemin yanı sıra İngiltere'nin Hindistan deniz yolunun güvenliği açısından da Ada'ya önem atfetmesi bağlamında ele alınması gerekmektedir. Doğu Akdeniz'de Osmanlı'nın 16. yüzyıldan beri kurduğu stratejik üstünlük, Ada'nın yönetiminin İngilizlere geçmesiyle ve 1882 yılında Mısır'ın da İngilizler tarafından işgal edilmesiyle 19. yüzyıl sonunda tamamen sona ermiştir (Ulusoy, 2015: 20). Bir başka anlatımla Kıbrıs'taki İngiliz yönetimin varlığı 5 Kasım 1914 tarihinde I. Dünya Savaşı şartları bağlamında ilhaka dönüşmüştür. Ancak Osmanlı Yönetimi bu ilhaka karşı çıkmış ve söz konusu durumu protesto ettiğini ilan etmiştir. Ancak bu protestonun günün şartları açısından bir değeri olmadığı açıktır. Ayrıca 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile Kıbrıs Adası'nın hukuki olarak da İngiliz toprağı olduğu tescil edilmiştir. Lozan'dan sonra 2 yıllık süre içerisinde Kıbrıs'ta yaşayan Türkler istemeleri halinde Türkiye'ye göç edebilecekler, kalanlar ise İngiliz vatandaşı olacaklardır (Erdönmez, 2005: 10-11). Bu tarihte Ada'da yerleşik bulunan 62 bin Kıbrıs Türkünden 9.310'u Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmıştır. Bu göç

hareketine Türk yetkililer destek vermiş olmasına rağmen, İngiliz idaresi Ada'da Türkleri tutabilmek amacıyla bir dizi engel çıkarmışlardır. İngilizlerin görüşüne göre, Ada'da Yunanistan ile birleşmek isteyen Rumların güçlenmemesi gerekmektedir. İngilizler, Ada'da yaşayan Türkleri Rumlara karşı bir denge unsuru olarak değerlendirmektedir (İsmail, 1988: 12).

Ada'daki İngiliz hakimiyeti Yunanistan'da ilk başlarda memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü Yunanistan'ın Enosis hayali ile Kıbrıs'ı da bünyesine katma fikrinde İngilizlerle çözüme gidilebileceğini düşünmüştür. Bu manada süreç içerisinde İngiltere'den bu yönde taleplerde bulunmuşlardır. Yukarıda belirttiğimiz İngilizler'in denge politikası bağlamındaki görüşün yanında literatürde İngilizler'in Yunanistan'ın tezlerini tercih ettiği ifadeleri yer almaktadır. Türklerin baskıdan kaçmak için göç etme yönündeki adımlarını da bu bağlamda değerlendirmek gerekecektir (Bozkurt, 2002: 36-37). Kıbrıs'ın ilhakı hususunu sürekli gündemde tutan Yunanistan (İrkıçatal, 2012: 41), 1918 yılındaki ilk somut hamlesinin ardından 1928 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya'ya nota verme hamlesi yaparak bu talebi yinelemişlerdir. Bu fikri savunanların öncüsü Ortodoks kilisesi başpiskoposu Makarios olmuştur. Bu fikir daha sonraki yıllarda Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü - Ethniki Organosis Kypriou Agoniston (EOKA) terör örgütü tarafından savunulmuş ve silahlı bir dizi eyleme girişilmiştir (Aydoğdu, 2005: 41-43). Hayli sancılı geçen süreçte tarihler 1954 yılını gösterdiğinde Yunanistan'ın meseleyi Birleşmiş Milletler'e (BM) taşımasıyla Kıbrıs uluslararası bir sorun haline almıştır. Aynı yılın 20 Temmuz'unda Yunanistan self determinasyon hakkının kullanılması gerektiği savıyla BM Genel Kurulu'nda görüşülmesini istemiştir. Ancak bu başvurudan istediği sonucu alamayan Yunanistan, bu kez yeni bir politika geliştirmek durumunda kalmış ve bu politika EOKA terör örgütünün kurulmasının zemini olarak değerlendirilmiştir (Değerli, 2012: 90). Nihayetinde 1925 yılı itibariyle Ada, İngiltere Krallığı'na bağlı bir sömürge haline gelmiştir. Bu aşamadan sonra Ada'da yaşayan Rumlar, Yunanistan ile etkileşim haline girmeye başlamış ve bu ülkeyle birleşme çabası göstermişlerdir (Erdönmez, 2005: 10-11).

Nitekim Makarios öncülüğünde harekete geçen EOKA, Yunanistan'dan mühimmat desteği almıştır. Gizli bir şekilde yapılan mühimmat sevkiyatının ardından ilk eylemlerini 1955 yılında düzenlemişlerdir. EOKA'nın ilk hedefi; İngilizlerin Ada'daki bağlarının koparılması yani Ada'dan gönderilmesi, sonrasında ise yerleşik Türkleri etkisiz hale getirerek Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını sağlamak olarak kayda geçmiştir. Terör örgütü EOKA, 1955 yılında İngilizler Ada'dan ayrılmadan Türklere karşı eylemlere başlamıştır. Albay Grivas'ın yönettiği EOKA, ilk eylemleri sonucunda yüzlerce Türk ve İngiliz hayatını kaybetmiş, 30 Türk köyü de baskına uğramıştır (İsmail, 1998: 22-24). EOKA'nın bu eylemleri ve baskı karşısında Ada'da yaşayan Türkler de 1957 yılında Türk Mukavemet Teşkilatı'nı (TMT) kurmuştur. TMT'nin kuruluşuna öncülük eden isimler; Rauf Denктаş, Dr. Burhan Nalbantoğlu ve Kemal Tanrısevdi'dir. Amaçları ise EOKA'nın Enosis hayaline karşı Türk tarafından birlik oluşturmak, birbirleriyle bağlantısı olmayan ve bölgesel bazda örgütlenen Türk mukavemet yapısının tek çatı altında toplanmasını sağlamak, Türkiye'den etkili bir bağlantı yolu oluşturmak ve halka güven vermek olarak özetlenebilmektedir (Yalçın, 2016: 284-285). 1950'li yıllarda EOKA saldırıları ve Yunanistan'ın Enosis hayalleri ile birlikte ortaya çıkan karışıklıklar neticesinde Yunanistan, Türkiye ve İngiltere adına yetkililer bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiş ve 1960 yılında kurulacak olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin alt yapısı oluşturulmuştur. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) süreçte etkin rol üstlenmek istemiştir. Ancak burada en büyük baskı Türkiye üzerinde yoğunlaşmıştır (Christou, 2004: 32-33). Bu süreçte Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına yönelik somut adımlar atılmaya başlanmıştır.

1.3. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasından Kıbrıs Barış Harekatına Kadar Olan Dönem (1960-1974)

Kıbrıs sorununun uluslararası arenada yer tutmaya başlaması ile birlikte 1959 yılında Yunanistan, Türkiye ve İngiltere masaya oturmak durumunda kalmışlardır (Denktaş, 1998: 42). Bir taraftan Enosis hayali kuran Yunanistan diğer taraftan ise taksim tezini savunan Türkiye'nin talepleri uzlaşmayı mümkün kılmazken, çözüm olarak bağımsız bir devletin kurulma fikri belirmiştir. Uzun müzakereler sonrasında Londra ve Zürih Antlaşmaları taraflarca imzalanabilmiştir (Önal, 2007: 191). Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından sürdürülen Londra ve Zürih görüşmeleri neticesinde, "İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine dair Kıbrıs Cumhuriyeti Kuruluş Antlaşması; Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve Anayasal düzenin güvenlik altına alan Garanti Antlaşması ve Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılan İttifak Antlaşması" yürürlüğe girmiştir (Gürses, 2004: 28-29).

Bu antlaşmalarla ortaya çıkan görüntü kontrol mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Çünkü antlaşmalarla birlikte iki toplumlu ve üç devletin garantisini ortaya koyan bir devlet yapısı meydana getirilmiştir. Ayrıca Kıbrıslı Türklerin de Rumların da egemenlik hakları garanti altına alınmıştır. Böylece Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti 1960 yılının 16 Ağustosunda resmen kurulmuştur (Denker, 2001: 5). Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Cumhurbaşkanı Rum, Başkan Yardımcısı'nın ise Türk olması planlanmıştır. Bu plana göre Türk Başkan Yardımcısı'na veto hakkı tanınmış ve görev alanı olarak dışişleri, savunma ve güvenlik işleri şeklinde belirlenmiştir. Diğer konulara ilişkin ise iade hakkı tanınmıştır. Ayrıca Türklerin Temsilciler Meclisi'nde %30 oranında temsil edilmesi sağlanacaktır. Ada'nın savunması ise Kıbrıs ve Türkiye ile Yunanistan tarafından ortak bir güçle mümkün olacaktır. Ayrıca garantör ülkeler olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye gerektiğinde anayasal düzeni korumak için müdahale hakkı da verilmiştir. İngiltere'nin Ada'daki üsleriyle ilgili egemenlik hakları ise saklı tutulmuştur (Sönmezoğlu, 2010: 398-399).

Uluslararası baskılar ve görüşmeler sonrasında 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını uzun süre sürdürebilmesi mümkün olmamıştır. En önemli neden de kurulan yapının Kıbrıslı Rumlar tarafından benimsenmiş olmamasıdır. Zira Rumların Yunanistan'a bağlanmayı içeren Enosis düşünceleri devam etmiştir. Ayrıca Türk tarafı da Rum yöneticilerin tek taraflı ve tahrik edici eylemlerine karşı duruş sergilemek durumunda kalmıştır (Akfırat, 2010: 7). Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan açısından konunun uluslararası ortamlarda gündeme gelmesi ve tartışılması önemli bir politika göstergesidir. Böylece Birleşmiş Milletlerde Bağılantısız devletlerin politik desteği sağlanabilecek, Türkiye üzerinde Batılı devletlerin baskı kurma ihtimali canlı tutulacak, Kıbrıslı Türkler üzerinde ekonomik ambargo uygulama politikaları ile bölgede zayıf düşmeleri sağlanacak ve Kıbrıslı Türklerin azınlık olarak görünmesi sağlanacaktır (Önal, 1997: 209). Nitekim, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'un 1963 yılının 30 Kasım'ında yeni bir hamlesi ortaya çıkmıştır. Bu hamle de Kıbrıs Anayasası'nın değiştirilmesi teklifidir. Bu teklifin Türkiye tarafından geri çevrilmesinin ardından taraflar arasındaki gerginlik had safhaya çıkmış ve çatışmalar meydana gelmeye başlamıştır (Sönmezoğlu, 2010: 401). Bu süreçten sonra hızlı bir şekilde silahlanma yolunu seçen Rum yönetimi terör örgütü EOKA ile birlikte Kıbrıs'ta yaşayan Türklere baskı ve zulüm ile yok etme politikası uygulamıştır. Ancak bu süreçte Kıbrıslı Rumlar arasında görüş ayrılıkları belirmiştir. Bir tarafta Türkiye'nin müdahalesinden çekinen ve ortaklık anlaşmasından Türklerin

dışlanmasını doğru bulmayan Makarios ile diğer tarafta hızlı bir şekilde sonuç alınması gerektiğini savunan ve bünyesinde eski cuntacıları barındıran EOKA-B mensupları bulunmaktadır (pio.mfa.gov.ct.tr, 2020).

Diğer taraftan terör örgütü EOKA'nın "Akritas Planı" adı verilen Ada'da Türk varlığının ortadan kaldırılmasına yönelik eylemleri ve Makarios'un direktifleri ile savunmasız Türk halkına uyguladıkları zulüm Türkiye'de yankı bulmuştur (Cumalıoğlu, 2002: 20). Bu gergin ortam ve uyumsuzluk sonrasında taraflar 26 Şubat 1964 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurmuş ve 4 Mart tarihinde Ada'da barış gücü kurulması sağlanmıştır. Ancak bu barış gücü de Ada'nın güvenliğini sağlamada yetersiz kalmıştır. Türkiye'nin Haziran başında Ada'ya asker çıkarma girişimi ABD'nin baskısı (Johnson Mektubu) sonrasında sonuçsuz kalmıştır (Sönmezoğlu, 2010: 401-403). Türkiye, Kıbrıs Adası'nda yaşanan gelişmeleri yakından takip ederken, olaylar da şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Tarihe "Kanlı Noel" olarak geçen olaylarla birlikte soykırım girişimleri görülmeye başlanınca ve olaylar önlenemez boyuta gelince Türkiye 1960 Garanti Antlaşması'na dayanarak harekete geçmek durumunda kalmıştır ve Türkiye 20 Temmuz 1974 yılında Ada'ya müdahale etmiştir (Erdönmez, 2005: 12). Çünkü 1974 yılına kadar geçen sürede hareket için hazırlanan Türkiye bir şekilde engellenmiş ve ardından gerçekleşen diplomatik görüşmeler neticesinde her seferinde varılan uzlaşmalardan bir netice alınamamıştır (Sönmezoğlu, 2010: 404). Türkiye'nin müdahalesini zorunlu kılan noktalardan en önemlisi de 15 Temmuz 1974 tarihinde EOKA lideri Nikos Sampson'un Yunanistan'da yönetime gelen cuntacıardan da cesaret alarak Ada'da darbeyle yönetimi ele geçirmesi ve Kıbrıs'ın egemenliğine, toprak bütünlüğüne müdahalesidir (pio.mfa.gov.ct.tr, 2020).

Burada unutulmaması gereken bir başka nokta ise garantör ülkelerden İngiltere'nin yaklaşımıdır. Zira İngiltere Türkiye'nin müdahale talebine olumlu yanıt vermemiştir. 20 Temmuz 1974 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri Girne Bölgesi'nden harekate başlamıştır. Şiddetli çatışmaların yaşanmasının ve 22 Temmuz'da varılan ateşkesin ardından Kıbrıs Barış Harekatı sona ermiştir. BM Güvenlik Konseyi taraflara bir araya gelme çağrısı yapmış ve Ada'daki yabancı kuvvetlerin geri çekilmesini istemiştir. Cenevre'de başlayan görüşmeler 14 Ağustos'ta Türk tarafınca kesilmiş aynı gün İkinci Kıbrıs Barış Harekatı başlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri iki gün içinde Ada'nın %38'ini ele geçirmiştir. İkinci çıkarma ilkinin aksine uluslararası kamuoyu tarafından olumsuz bir durum olarak karşılanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği ve ABD, Türkiye'ye sert tepki göstermiş, ABD 1975 tarihinden itibaren de silah ambargosu uygulamıştır (Sönmezoğlu, 2010: 405-406). ABD'nin bu ambargosu, Johnson Mektubu ve Kıbrıs çıkarmasına yönelik tepkisi Türk-Amerikan ilişkilerinde derin yaralar açmıştır. NATO'ya da yansıyan bu durum ancak 1980'den itibaren ABD Başkanı Reagan idaresi sonrası normalleşmeye başlamıştır (Erdoğan, 2004: 110).

1.4. Kıbrıs Barış Harekatı'ndan Sonraki Dönem

1974 yılındaki Türkiye'nin askeri güçlerini Ada'nın kuzeyine çıkarması uluslararası toplum tarafından meşru görülmemesine rağmen, Ada'nın kuzey kesimini kontrolü altında tutan Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi 13 Şubat 1975 tarihinde yayımladığı tek taraflı bildiri ile Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurmuştur. Her ne kadar 'iki toplumlu ve iki bölgeci bir federal yapı' oluşturana kadar kurulan geçici bir yapı olarak öngörülse de aradan geçen zaman çerçevesinde Ada'daki bölünmüşlük kalıcı hale gelmiştir (Ulusoy, 2015: 30). 1975 yılından itibaren Rum ve Türk tarafları arasında görüşmeler yeniden başlamıştır. Ancak bir netice alınamamıştır.

Dolayısıyla 1974 yılında 'yeşil hat' ile ikiye ayrılan Kıbrıs'ın kuzey kısmında kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ardından 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kurulmuştur (Hannay, 2005: 28-29).

Kıbrıs'ta bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleşmiş ve iç politikada bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümün Kıbrıs meselesine yansımaları iki belge üzerinden incelenebilmektedir. Bunlardan ilki 1977 yılında Denktaş-Makarios arasında imzalanan İlkeler Anlaşması, ikincisi de Denktaş-Kyprianou arasında 1979 yılında imzalanan 10 Nokta Anlaşması'dır. Bu iki zirve anlaşması iki bölge ve iki toplumlu federal bir cumhuriyet kurulması noktasında iki tarafın ortak bir tutum sergilemesi şeklinde değerlendirilebilmektedir (Gürses, 2004: 57). Bu ortak tutum sadece 1970'lerde değil 1930'larda da görülmüştür. Öyle ki; dönemin önemli Yunan liderlerinden Başbakan Elefterios Venizelos, Balkanlarda olduğu gibi Akdeniz Havzasında da Türkiye ile ortak çıkarlar bulunduğunu ve bu nedenle birlikte hareket etme zorunluluğu olduğunu ifade etmiştir (Önal ve Ultan, 2012: 69).

1980-1981 yılları Türkiye, Yunanistan ve Avrupa Toplulukları (AT) açısından da önemli bir tarih aralığıdır. 20 Ekim 1980 tarihinde Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesi (Ülger ve Efegil, 2002: 2) ve 1 Ocak 1981 tarihinde AT üyesi olması Türkiye'nin gelecekte uluslararası bağlamda başını ağrıtabilecek bir nokta olarak karşısına çıkacaktır (Borchard, 1995: 41).

Yukarıda da ifade edildiği üzere uluslararası arenada tepkiyle karşılanan bir diğer durum, 1983 yılında tek taraflı bir deklarasyonla ve Türkiye'deki askeri rejimin de desteği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulması olmuştur (Cicioğlu, 2010: 88). KKTC, BM ve AT tarafından ayrılıkçı bir oluşum olarak tanımlanmak istenmiştir. KKTC'yi sadece Türkiye'nin tanıması, Türkiye'yi uluslararası bir izolasyon ile karşı karşıya bırakmıştır. Zor durumda kalmasının bir diğer sebebi ise 1974 sonrası Ada'nın güney kesiminde kurulan ve Ada'nın meşru temsilcisi olarak kabul edilen Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanımayan tek devlet olmasıdır (Ulusoy, 2015: 30-31).

2. Avrupa Birliği-Kıbrıs İlişkileri

Tarihsel perspektiften bakıldığında Ada'da yaşanan siyasi krizin, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği üyeliği sürecinde de gündemdeki yerini koruduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın sonraki aşamasında, Ada'nın AB için önemi, AB'nin Kıbrıs sorununa bakışı ve Kıbrıs'ın AB üyelik süreci değerlendirilecektir.

2.1. AB için Kıbrıs Adası'nın önemi

Kıbrıs Adası'nın deniz ticaretinin kontrolü bağlamındaki önemini Mezopotamya uygarlığına kadar götürmek mümkündür. Karadeniz'den İstanbul Boğazı, Marmara'dan Çanakkale Boğazı ile Akdeniz'e, Akdeniz'den Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz'e, Kızıldeniz'den de Hint Okyanusu'na açılan, deniz ticaret yolları üzerinde bulunan Ada, Deniz Hakimiyet Teorisi bağlamında stratejik anlamda öneme sahiptir (Kılıçbeyli, 2005: 21). Avrupa Birliği için Kıbrıs Adası'nın önemi, Birliğin hedefleri ile paralel olarak şekillenmektedir. Öncelikle Birliğin üye devletler nezdinde coğrafi sınırlarını genişletmek için Kıbrıs'ı üye yapmak istediği ifade edilebilmektedir. Bunun dışında, Kıbrıs'ın Birliğin enerji ihtiyacının karşılanması sürecinde sahip olduğu stratejik konum da oldukça önemli görülmektedir. Tükettiği petrolün %80'ini Orta

Doğu ülkelerinden temin eden AB için, Akdeniz'de Kıbrıs gibi jeostratejik önemi yüksek olan bir ülkenin üyeliği gerekli görülmektedir. AB'nin Akdeniz'de kurmak istediği deniz hakimiyeti bağlamında, Cebel-i Tarık Boğazı, Malta ve Girit'in yanı sıra Kıbrıs Adası'na da ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. AB Kıbrıs'ın üyeliğini sadece bölgesel çıkarları doğrultusunda değil, küresel bir güç haline gelmek adına bir araç olarak da değerlendirmektedir (Kedikli ve Çalağan, 2017: 121-122).

2.2. Kıbrıs'ın AB Üyelik Süreci

16 Ağustos 1960 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kıbrıs ile AET ile ilişkilerin 1962 yılında başladığı kabul edilmektedir. 1961 yılında Birleşik Krallık'ın AET'ye üyelik başvurusu yapmasının ardından, yine bu tarihte İngiliz Uluslar Topluluğu'na katılma kararı alan Kıbrıs'ın, Birleşik Krallık'ın AET üyesi olması halinde ticari faaliyetinin olumsuz etkileneceği endişesiyle AET'ye başvuru yaptığı bilinmektedir (Güner, 2015: 120). Fransız lider Charles De Gaulle'un Birleşik Krallık'ın üyeliğini veto etmesiyle Kıbrıs için yapılan ortaklık başvurusu da geri çekilmiştir. Fransa'da De Gaulle'un iktidardan inmesiyle 1971 yılında AT'ye üyelik başvurusu yapan Birleşik Krallık ile birlikte Kıbrıs da başvuruda bulunmuş ve 19 Aralık 1973'te Ortaklık Anlaşması yürürlüğe sokulmuştur (Saygın ve Ultan, 2016: 74). Dolayısıyla her ne kadar ilişkiler 1960'larda başlamış olsa da resmi olarak Kıbrıs'ın AB ile olan bağı; 19 Aralık 1972 tarihinde imzalanıp, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren 'Topluluk ile Kıbrıs Arasında Bir Ortaklık Kuran Anlaşma' ile ilişkilendirilmektedir (Açıkmeşe, 2016: 730).

Ortaklık Anlaşması imzalandıktan sonra nihai hedef olarak Gümrük Birliği'nin tesisi ve bu süreçte tarım ürünleri ve endüstriyel ürünlere uygulanan gümrük vergilerinin kademeli olarak düşürülmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yapılan anlaşmaya göre iki aşamalı bir süreç öngörülmüş, ilkinin 1977 ikincisinin ise 1982 yılında tamamlanması planlanmıştır. Bu süreçte bazı gecikmeler ve aksaklıklar olmuş, ilk aşamanın tamamlanması 22 Mayıs 1987 tarihinde Katma Protokol'ün imzalanmasıyla vücut bulmuştur. Böylece Gümrük Birliği'nin sağlanması için hedeflenen ikinci aşamaya geçilmiştir (Tamçelik, 2003: 170).

Katma Protokol sonrası Kıbrıs Rum Yönetimi'nin adaylık başvurusu 3 Temmuz 1990 tarihinde gerçekleşmiştir. Ancak bu başvuru Ada'nın tamamı adına yapılmıştır (Açıkmeşe, 2008: 432). Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üyelik başvurusu değerlendirildiğinde, Kıbrıs'ın AB'ye üyeliği ekonomi, siyaset ve güvenlik alanlarında önemli gördüğü anlaşılmaktadır. Kıbrıslı Rumlar, Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşmesi halinde Kıbrıs sorununun Rumlar lehine çözüleceğini; bağımsızlığın, güvenliğin ve birliğin garanti altına alınacağını; Ada'da ekonomik faaliyetlerin artacağını ve sosyal demokrasinin gelişip, sivil hakların teminat altına alınacağını umut etmişlerdir. Ayrıca üyelik halinde ulusal amaçlarının uluslararası alanda da ses getireceğini düşünmüş ve yeni koalisyonlar kurup desteklerini artıracaklarına inanmışlardır (Güner, 2015: 121). Kıbrıslı Rumların AB üyeliğini istemelerinin nedenlerini daha geniş kapsamlı ele almak gerekirse Emine Hatip'in (2018: 79) "Avrupa Birliği Karar Alma Mekanizmalarında Kıbrıs Sorunu ve Sürecin Sonu Annan Belgesi (1990-2004)" adlı makalesine atıf yapılabilir.

- “90’lı yılların başından itibaren SSCB’nin dağılmasıyla meydana gelen yeni dünya düzeninde önemli bir güce sahip olan AB’nin dışında kalmamak,
- Türkiye’yi, AB üyesi bir ülke toprağını ‘işgal’ eden ülke durumuna düşürerek, AB ile karşı karşıya getirmek,
- AB’ye tam üye olarak, Yunanistan’la birlikte Türkiye’ye karşı iki oya sahip olmak ve AB’yi kendi hedefleri çerçevesinde daha fazla etkileme imkânı elde etmek,
- İki kesimlilik ilkesini ortadan kaldırarak, 1974 öncesine dönüşü sağlamak,
- Batı Trakya örneğinde olduğu gibi Türk halkını ‘Kıbrıs devletinin içinde bir azınlık’ statüsüne düşürmek ve eşitlik ilkesini yok etmek,
- AB’den alacağı yardımlarla ekonomisini daha da güçlendirerek, ambargoların da desteğiyle KKTC ekonomisini baskı altına almak ve Güney’i bir cazibe merkezi haline getirerek Kuzey’i çökertmek,
- Garanti ve İttifak Antlaşmalarını fiilen geçersiz hale getirerek, Lozan’da Türkiye ve Yunanistan arasında kurulan ve 1960 Anlaşmaları ile Kıbrıs’a da yansıtılan dengeleri Yunanistan lehine bozmak, Türk halkını korumasız bırakmak,
- Yunanistan’la dolaylı “Enosis” gerçekleştirerek 1791 yılında çizilen ‘Megali İdea (Büyük Ülkü)’ haritasını gerçekleştirmek.”

AB, Ada’nın tamamı üzerine yapılan başvuru sorunlu olsa da 30 Temmuz 1993 tarihinde AB Komisyonu’nun olumlu görüş beyan etmesinin ardından 1994 yılında başvuruyu karara bağlamıştır. Korfu ve Essen Zirveleri’nde AB’nin bir sonraki genişlemesinde Kıbrıs’a vize verilmiştir (Açıkmeşe, 2016: 730). Ancak 1994 tarihli Essen Zirvesi’nin Kıbrıs sorunu bağlamında ayrı bir önemi bulunmaktadır. AB, Essen Zirvesi’nde ‘iyi komşuluk ilişkileri’ koşulunu ortaya koymuştur. Bu koşul çerçevesinde, üyelik öncesinde aday ülkelerin komşuları veya diğer üye ülkelerle var olan siyasi anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaları mecbur tutulmuştur. Bu durum Birliğin temel kaygılarından biri olan güvenlik olgusunun altını çizmektedir. Komşularıyla siyasi sorunlar yaşayan herhangi bir aday ülkenin Birliğin bütünleşme sürecini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Söz konusu bu koşulun üyelik kriterleri bağlamında değerlendirilmesi ve her aday ülkeye aynı şekilde uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak GKRY’nin üyeliğinin Komisyon tarafından olumlu karşılanması Birliğin yayımladığı Essen Zirvesi’nde alınan kararlarla çelişki oluşturmaktadır. Zira AB iyi komşuluk ilişkileri koşulunu GKRY açısından değerlendirme dışı bırakmıştır (Arıkan, 2004: 4).

Avrupa Komisyonu 20 Temmuz 1996 tarihinde ‘Gündem 2000’ adıyla bir rapor yayınlamıştır. Bu rapor bağlamında tam üyeliğinin koşullarının Kopenhag Kriterleri kapsamında yeniden tanımlanması söz konusu olmuştur. 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi’nde Gündem 2000 raporunda yayınlanan öneriler kabul edilmiştir. Tam üyelik başvurusunda bulunan aday ülkeler bu Zirvede kategorilendirilmiş, Kıbrıs birinci grupta yer almıştır (Ülger, 2007: 50). GKRY bu zirvede aday ülke ilan edilmiş ayrıca Yunanistan’ın yoğun baskıları sonrasında AB’nin ilk genişlemesinde GKRY’nin yer alması önerisi kabul edilmiştir (Ülger, 2015: 80). Hukuki bağlamda Ada’nın bütününi temsil ettiği iddiasında bulunan GKRY temsilcileriyle müzakerelere başlanması bu doğrultuda mümkün olmuştur. Böylece Kıbrıslı Rumlar ve Avrupa Birliği arasındaki tam üyelik müzakereleri 31 Mart 1998 tarihinde başlamıştır (Ülger, 2007: 51-55).

Türkiye, GKRY’nin bu şekliyle katılımına karşı olduğunu her fırsatta dile getirirken, AB, Aralık 1999 Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye diğer aday ülkelerle aynı kriterleri karşılamak

şartıyla üyelik yolunda önemli bir adım olarak aday olduğunun altını çizmiştir. Ancak bu adım sorunu çözmekten uzak kalırken, 2004 yılının 1 Mayıs'ında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile birlikte 10 yeni ülke AB'ye resmen dahil olmuştur (AB Başkanlığı, 2020). Ada'nın kuzeyinde bulunan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hukuki bağlamda Rum Yönetimi'nin aksine AB müktesebatının uygulandığı bölge statüsünün dışında kalmıştır (Ülger, 2015: 80). AB'nin resmi internet sitesinde GKRY'nin üyeliğine ilişkin; fiilen bölünmüş olmasına rağmen Ada'nın tamamı AB toprağı olarak ifade edilmektedir (European Union Cyprus, 2020). AB'nin Kıbrıs'ı bölünmüş olarak kabul etmesi Türkiye'nin AB nezdindeki nüfuzunu azaltmıştır. AB ülkelerinin Kıbrıs'ı sorunlu bir şekilde Birliğe alması konusunda kararsız tutum içinde olduğu bilinirken, Yunanistan'ın GKRY'ni ilk dalga Orta ve Doğu Avrupa adaylarıyla birlikte kabul etmemesi durumunda genişlemelere ilişkin veto tehdidinde bulunması kararda etkili olmuştur (Dinan, 2008: 344). 2004 yılında bölünmüş bir ada şeklinde Birliğe üye olan Kıbrıs Adası'nın tekrar birleşmesi gibi bir ihtimal olması halinde Kıbrıslı Türklerin AB müktesebatına uyum sağlayabilmesi amacıyla bir program ortaya konmuştur. Bu programı Avrupa Birliği Genel İşler Konseyi 26 Nisan 2004 tarihinde aldığı bir kararla onaylamıştır (Karluk, 2017: 512). Karar şu ifadeleri içermektedir: "Kıbrıs Türk toplumu, Avrupa Birliği içinde bir gelecek için isteklerini açıkça dile getirmiştir. AB Genel İşler Konseyi, Kıbrıs Türk toplumunun izolasyonuna son vermeye ve Kıbrıslı Türklerin ekonomik kalkınmasını teşvik ederek Kıbrıs'ın yeniden birleşmesini kolaylaştırmaya kararlılığını dile getirmektedir. Konsey, ekonomik konulara özellikle vurgu yaparak, Komisyon'u Ada'nın entegrasyonu ve iki toplumun AB ile ilişkilerini iyileştirilmesi amacıyla kapsamlı teklifler sunmaya davet etmektedir" (EU Council Conclusions, 2004).

2.3. Annan Planı ve KKTC

Kıbrıs'ın sorunlu bir şekilde AB'ye dahil edilmesi uluslararası bağlamda tercih edilen bir husus olmamıştır. Bu bağlamda BM nezdinde önemli bir girişim yaşanmıştır. Daha sonra Genel Sekreter Kofi Annan'ın ismiyle anılacak girişim 1999 yılının Aralık ayı ile 2000 yılının 10 Kasım tarihleri arasındaki görüşmelerle başlamıştır. Bu tarihler arasında beş görüşme yapılmış olsa da bir netice alınamamıştır. Taraflardan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın uzlaşmacı bir yaklaşım ile diğer taraf olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi lideri Klerides'e yönelik yazdığı iki mektup süreçte dönüm noktası olmuştur. Zira bu mektuplarda Denktaş, aracısız olarak doğrudan görüşme teklifinde bulunmuştur. Söz konusu öneri Rum lider Klerides tarafından da kabul edilince iki lider Ada'da iyi niyet görüşmelerinde ve yemeklerde bir araya gelmeye başlamışlardır. Akabinde de doğrudan görüşmelerin başlamasını kararlaştırmışlardır. 16 Ocak ile 2 Ağustos 2002 tarihleri arasında 5 görüşme gerçekleşmiş, ancak bu görüşmelerden bir netice çıkmamıştır. Netice çıkmamasına rağmen tarafların iyi niyet taşıdıklarına yönelik intiba oluşmuştur. Bu durum uluslararası kamuoyunda da yankı bulmuş ve olumlu karşılanmıştır (Akın, 2005: 1). Bu durumdan faydalanan BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 11 Kasım 2002 tarihinde taraflara iki parçalı devletten oluşan ortak bir federal Kıbrıs Devleti'ni öngördüğü planı sunmuştur. Buna göre oluşacak yeni devlet AB üyesi haline gelecek ve iki ayrı bölgeye sahip olacaktı. Plan, hem Kıbrıslı Rumlara hem de Kıbrıslı Türklere eş zamanlı olarak referandum yapılmasıyla hayata geçecekti. İki referandumdan da olumlu sonuç çıkması halinde tek bir federal devletin vücut bulması sağlanacak ve bu devletin Yunanistan ve Türkiye ile uluslararası bir anlaşma imzalaması söz konusu olabilecekti. Referandum ile halka sorulacak olan iki soru bulunmakta; bunlar 'Kıbrıs'ın federal devlet olarak ortaya çıkması ve AB üyeliği' şeklinde gerçekleşecekti. Referandumda bu iki sorunun

birbirinden ayrılması mümkün değildi. 'Evet' ya da 'hayır' denildiğinde her iki soruya da yanıt verilmiş olacaktı. Ancak bu durum Nisan 2003 tarihinde Kıbrıs ve AB arasında katılım anlaşmasının imzalanması ve Kıbrıs'ın AB üyeliğinin garanti altına alınmasıyla değişmek zorunda kalmıştır. Planın yenilenen versiyonlarında referandumlarda bu iki sorunun birbirinden ayrıldığı bilinmektedir (Oran, 2017: 639-640).

'Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli' adıyla bilinen Annan Planı, yeni kurulacak olan devletin nasıl yönetileceği ile ilgili, yasama, yürütme ve yargı erkleri kapsamında düzenlemeler getirmekteydi. Plan sadece devlet yönetimini değil mülkiyet ile ilgili yeni kararlar alınmasını da öngörmekteydi. Buna göre savaş zamanında Rumların terk ettiği mülklerin Türklerin eline geçmesi mümkün olabilecekti. Ayrıca Annan Planı, Kıbrıs Adası'nın askersizleştirmeyi de planlamaktaydı. Ada'da BM Barış Gücü'nün kurulmasını öngörmekte, buna ek olarak da belli oranda Türk ve Yunan askerinin Ada'da bulunmasına izin verilmekteydi. Aynı zamanda garanti ve ittifak anlaşmaları da devam edecekti. Bu minvalde 31 Mart 2004 tarihinde Annan Planı'nın 5. versiyonu Kıbrıslı Türklere ve Kıbrıslı Rumlara sunulmuş, plan dahilinde uzlaşılabilen konuların BM tarafından netleştirilmesi söz konusu olmuştur (Dinçer, 2019: 62-63).

Annan Planı'nda ortaya konulan öneriler, 1959, 1960 yıllarında imzalanan Zürih ve Londra Anlaşmaları ile kurulmuş olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasal düzeninin Rum tezleri paralelinde değiştirilerek AB politikalarına uyumsallaştırılmasını planlamaktaydı. Bu bağlamda hazırlanan Annan Planı'nda Türk tarafı için ilk sırada gelen egemenlik hakkı konusunun kabul edilmediği ve Kıbrıslı Türklerin statüsünün açıklığa kavuşturulmadığı görülmektedir (Buluç, 2007: 84-85).

Bütün bu süreçlerin sonucunda 24 Nisan 2004 tarihinde Kıbrıs'ın kuzeyinde ve güneyinde ayrı ayrı olacak şekilde, eş zamanlı gerçekleştirilen referanduma Kıbrıslı Türkler 'evet' Kıbrıslı Rumlar ise 'hayır' cevabı vermişlerdir. Kıbrıslı Rumların %24,17'si plana 'evet' derken %75,83 'hayır' yanıtı vermiştir. Kıbrıslı Türklerin %64,90'ı 'evet' derken %35,09'u 'hayır' oyu kullanmıştır (Chadjiapadelis ve Andreadis 2007: 5). Annan Planı her iki kesimden herhangi birinin 'hayır' yönünde tercihte bulunması durumunda hükümsüz sayılacağı için, Kıbrıslı Rumların 'hayır' yönünde oy kullanması ile Plan hukuken geçersiz sayılmıştır (Oran, 2017: 661).

Rum tarafının tercihi aslında beklenmeyen bir durum değildi. Burada salt Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tavrı değil aynı zamanda AB'nin yaklaşımı da önemli rol oynamıştır. Zira AB'nin Kıbrıs'ın üyeliği ile ilgili yaktığı yeşil ışık, yani koşullu üyelik bağlamındaki esnek tavrı, Rum halkının tercihlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Annan Planı bir uzlaşma içeriyordu ve tarafları belirli koşullarda tavize zorlamaktaydı. Bu noktaya gidilirken GKRY'nin AB'ye tam üyeliğinin kesinleşmiş olması Rum tarafının taviz vermesinden kaçınmasına yol açmıştır. Burada Rum tarafı Annan Planı ile ilgili konuyu AB üyeliği sonrasına erteleyerek, AB'den alacağı destekle daha da güçleneceğini düşünmüştür (Arıkan, 2004: 8).

Tüm bu gelişmeler ışığında 1998 yılında başlatılıp 2002 yılında sonuçlandırılan katılım müzakereleri 31 başlık altında sürdürülmüştür. Reform sürecini değerlendiren Kıbrıs özelindeki son ilerleme raporu 9 Ekim 2002'de yayımlanmıştır (Dinan, 2005: 89). 19 Şubat 2003 tarihinde Avrupa Komisyonu Kıbrıs'ın üyeliği hakkında olumlu görüş bildirmiş, 16 Nisan 2003 tarihinde

imzalanan katılım anlaşması Temmuz 2003'te GKRY tarafından onaylanmış ve nihayetinde 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla GKRY, AB üyesi haline gelmiştir (Ultan ve Örnek, 2014: 2).

Konuyu bir başka yaklaşımla değerlendirdiğimizde; GKRY'nin üyeliğinin, AB için stratejik ve jeopolitik önemi daha da ortaya çıkacaktır. GKRY'nin tam üyeliği aynı zamanda Rusya bağlamında da değerlendirilmelidir. GKRY'nin AB üyeliği Rusya'ya karşı da bir hamledir. Ancak sadece Rusya'ya karşı bir stratejik alan kazanımı anlamına gelmiyor; aynı zamanda ABD'ye karşı da bir stratejik hamle olarak değerlendiriliyordu. 1990'lı yıllarda Yugoslavya sorununa karşı Birliğin çaresiz kalması ABD'ye olan bağlılığını göstermiştir. Bölgesel sorunlarda ABD'den bağımsız hareket etmekte yetersiz kalan AB ülkeleri, Kıbrıs sorununda ABD müdahalesine karşı çıkmaktaydı. Kıbrıs sorunu Avrupa'nın sorunu olarak görülmekteydi, bu sebeple Birlik sorunu kendi içerisinde çözmek istiyordu. Aslında 1999 yılına kadar adaylığı onaylanmış olmasına rağmen çözüm sağlandıktan sonra üyelik hedeflenmekteydi. Birliğin bu fikrini ve politikasını değiştirmesi, Annan Planı'nın başarısızlık sebeplerinden biri olarak kabul edilmektedir. Annan Planı'nın reddedilmesi ile AB, Doğu Avrupa'da Rusya'ya karşı bir fırsatı değerlendirmiş ve Doğu Akdeniz'de ABD karşısında stratejik bir alan kazanmış olmaktadır (Özdemir, 2015: 294).

2.4. 2004'ten Günümüze Kıbrıs Adası'ndaki Son Gelişmeler

Yukarıda da ifade edildiği üzere Kıbrıs Adası uluslararası arenada önemli bir noktada bulunmaktadır. Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Adası, uluslararası politikada söz sahibi olabilmek, enerji kaynaklarını ve bu kaynakların geçiş güzergahını kontrol edebilmek adına kritik öneme sahip bulunmaktadır. Ayrıca güvenlik bağlamında olası tehditleri karşılayabilmek adına stratejik öneme sahiptir. Dolayısıyla Kıbrıs Adası'nın stratejik konumu gerek bölge ülkeleri gerekse bölgede çıkarları olan devletler açısından son derece önemlidir, Kıbrıs Adası'nın jeopolitik önemi Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte 1990'lı yıllarda daha da artmıştır. Bu artan önem Kıbrıs'ı ve bulunduğu coğrafyayı daha da ön plana çıkarırken, bölgede var olan ABD ve İngiliz üstünlüğüne karşı AB'nin ilgisi dönem itibarıyla artmaya başlamıştır. Beraberinde de Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Adası özelinde bir rekabet ortaya çıkmıştır. Söz konusu durum da Kıbrıs'ın önemini ortaya çıkarırken ve AB'nin ilgisinin artmasına yol açarken, Kıbrıs'ın sorunlu bir şekilde, uluslararası hukuk ve taahhütlere aykırı olarak AB'ye girmesi tam üyeliğin gerçekleşme nedenlerine ilişkin önemli bir ipucu olmaktadır. Nitekim Kıbrıs'ın bir bütün olarak AB'nin etkisi altına girmiş olması, Doğu Akdeniz bağlamında dengeleri AB lehine değiştirme ihtimalini doğururken, Annan Planı ile birlikte değerlendirildiğinde Ada'ya olan ilginin asıl nedenini göstermektedir. Bu durum da gösteriyor ki, Kıbrıs Adası, ABD başta olmak üzere bölgede rekabet içinde bulunan büyük güçlerin ulusal çıkarları bağlamında önem verdikleri bir coğrafyada bulunmaktadır (Sezer, 2007: 97-98). Söz konusu coğrafya bölgedeki itilafların göstergesi olarak Suriye'de yaşanan iç savaş ile birlikte daha açık bir şekilde kendini göstermiştir. Çünkü Suriye'de yaşanan gelişmeler Doğu Akdeniz bağlamında bölge ülkelerinin çıkarlarını yakından etkilemiştir (Ülger, 2020: 254). Burada ortaya çıkan tabloya bakıldığında GKRY'nin Birliğe tam üyeliği sonrasında AB, Ortadoğu'ya komşu konumuna gelmiştir. AB'nin GKRY'ni Türkiye'yi karşısına alma pahasına da olsa sorunlu bir şekilde tam üye olarak kabul etmesini bu çerçevede de değerlendirmek mümkündür. Buradan da anlaşılacağı üzere Kıbrıs Adası, Avrupa ve ABD için ekonomi ve güvenlik bağlamında odaklanılacak bir konu ve Doğu Akdeniz bağlamında stratejinin bir parçası konumundadır. ABD, Kıbrıs Adası'nı daha çok askeri anlamda önemli görürken, AB daha çok siyasi ve ekonomik projeler bağlamında ele

almaktadır (Sezer, 2007: 97-98). Günümüz koşullarında AB'nin bir güç merkezi olma hedefinde olduğu düşünülecek olursa; Akdeniz ve Ege Denizi'nde hakimiyet kurma çabasını ve Doğu Akdeniz ile Kıbrıs'a gösterdiği önem bu hedefin bir adımı olarak değerlendirilebilmektedir. AB, bu hedef için de Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta etkin olmak durumundadır. Aynı şekilde Cebelitarık Boğazı ve Malta ile Girit'i kontrol altında tutmak zorundadır. Kıbrıs Adası'na ilişkin AB'nin ilgisinden söz ederken, sorunlu bir şekilde GKRY'ni AB'ye almasını bu bağlamda değerlendirmek doğru olacaktır (Kuloğlu, 2004: 41-42).

Kıbrıs sorunu çözülmeden, bir bütün olarak, Türkiye'nin üye olmadığı Birliğe dahil olması, Yunanistan tarafından da bir kazanım olarak değerlendirilmektedir. Yunanistan'ın Kıbrıs'ın olmadığı bir genişlemeyi veto edeceğini açıklaması (Nugent, 2000: 144), 'Birliğin genişlemedeki Yunan engelini ortadan kaldırmak için Kıbrıs sorunu çözülmeden tam üyeliği gerçekleştirmiştir' şeklinde bir ifadeyle açıklanabilmektedir (Özdemir, 2015: 294). GKRY'nin AB üyeliği Yunanistan'ın izlediği ulusal politikalarla da örtüşmektedir. Böylece Enosis fikrinin meşru bir zeminde gerçekleştiğine yönelik yorum yapılabilir. Yunanistan, yıllardır çabaladığı Türkiye'ye karşı stratejik alan kazanımını Kıbrıs Adası'nın AB üyeliği ile gerçekleştirmiş olmaktadır (Gazioğlu, 2002: 86-87). Kıbrıs'ın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olarak tek başına AB'ye dahil olması dolaylı bir Enosis olarak değerlendirilebilmektedir. Yunanistan'ın da içinde bulunduğu AB'de, GKRY'nin ön koşulsuz ve sorunlu bir şekilde dahil edilmiş olması dolaylı Enosis'e işaret etmektedir (Canbolat, 2014: 368).

Burada Türkiye'nin tavrı önem arz etmektedir. Çünkü Kıbrıs Adası ile ilgili hemen her konu Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Bilindiği üzere Ada'da gerçekleşen Annan Planı referandumuna hem AB hem de Türkiye destek vermişti. Ancak referandum Rum tarafında kabul edilmeyince Türkiye açısından uluslararası kamuoyunda önemli bir kazanım elde edilmişti. Ama GKRY'nin tek başına AB'ye katılacağına açıklanması Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Bununla birlikte AB, Kıbrıs Rum Yönetimi'ni bünyesine katarken, Türkiye'ye de müzakerelere başlama tarihi vermişti. 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye'nin müzakerelere başlamasıyla birlikte Gümrük Birliği'nin, aralarında GKRY'nin de bulunduğu 10 yeni üyeyi de kapsayacak şekilde genişletilen Ek Protokolü Türkiye'nin de imzalama zorunluluğu oluşmuştur. Aynı zamanda Türkiye'nin GKRY'ne ait gemi ve uçaklarının Türk liman ve havaalanlarına girmesiyle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmesi istenmiştir. Hukuki açıdan bu konuda gerekli izinlerin verilmiş olması yükümlülükler arasında yer alırken; Ek Protokol'ün imzalanmasından önce AB, KKTC'ye uygulanan izolasyonların kaldırılacağı taahhüdünde bulunmuş, karşılığında Türkiye limanlarını ve havaalanlarını GKRY'ne açmayı kabul etmek durumunda kalmıştır (Sandıklı ve Akçadağ, 2011: 5). Ek Protokol 29 Haziran 2005 tarihinde imzalanırken, Türkiye'nin süreçteki tavrı AB Dönem Başkanı İngiltere ile yürütülen mektup diplomasisi ile belirlemiştir (Ulatan, 2017: 80). Buna göre Türkiye'nin Ek Protokolü imzalamasının GKRY'ni tanıması anlamına gelmeyeceği ifade edilmiştir (Karluk, 2006: 75).

Bu dönemde Doğu Akdeniz'de yaşanan enerji bağlamındaki değişim ve dönüşümler Kıbrıs Adası'nın stratejik önemini bir kez daha ön plana çıkarmıştır. Söz konusu gelişmelerin odak noktasında Doğu Akdeniz'de keşfedilen petrol ve doğalgaz rezervleri yer almaktadır. Bilindiği üzere Doğu Akdeniz; Türkiye, Yunanistan, KKTC, GKRY, İsrail, Suriye, Lübnan, Mısır, Ürdün ve Filistin'in çevrelediği bir alandır. BM Deniz Hukuku bağlamında değerlendirildiğinde bölgede bulunan hiçbir ülke, söz konusu alanın tamamında diğer ülkeleri dışlayacak şekilde egemenlik hakkına sahip değildir. Çünkü münhasır ekonomik bölge olarak

adlandırılan, kıyı devletine canlı ve cansız doğal kaynakları üzerinde kullanım ve işletme hakkı veren ve devletlerin ilanı ile ortaya çıkan bu bölgeler Doğu Akdeniz'de birçok ülke alanı ile kesişmekte, bu durum da konuyu uluslararası bir sorun haline getirmektedir (Çalık Orhan, 2017: 41-43). Bu çakışmaları yönetebilmek için devletler, aralarında anlaşmalar yapmaktadır. GKRY de bölgedeki enerji kaynakları keşfi sonrası bu yola başvurmuştur. Bu durumu sorun haline getiren can alıcı nokta ise, GKRY'nin anlaşmaları Ada'nın tümünü temsil ettiği iddiası ile imzalamasıdır (Kırdar ve Ratip, 2013: 3-4). Diğer taraftan KKTC ve Türkiye de Ada'nın tamamına ait olan haklarla ilgili tek başına hareket etmesi nedeniyle GKRY'ne karşı hamleler yapmak durumunda kalmıştır. Zira GKRY, Türkiye ve KKTC'nin tüm itirazlarına rağmen faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş ve 2014 yılında birçok uluslararası şirket ile anlaşma yaparak sondaj faaliyetlerine girişmiştir. Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı'na verilen izin ile birlikte de Türkiye ve KKTC sondaj faaliyetlerine başlamıştır ancak bu adımlar GKRY tarafından BM'ye taşınmıştır (KKTC Dışişleri Bakanlığı, 2014).

Bu karşılıklı hamleler ve zaman zaman gerilen ilişkiler günümüzde de devam etmektedir. Bölge sadece AB'nin değil, Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarına ulaşmak isteyen bütün dünya ülkelerinin ilgi odağı olmuştur. AB'nin Kıbrıs sorununa yaklaşımı da bu bağlamda KKTC/Türkiye ve GKRY adasındaki tartışmalardan ziyade, Doğu Akdeniz'de yaşanan çıkar çatışmaları doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır.

SONUÇ

Coğrafi konumu ve stratejik önemi geçmişten günümüze hep ön planda olan Kıbrıs Adası, Soğuk Savaş sonrasında başta ABD ve Rusya olmak üzere Avrupa Birliği'nin de öncelikli alanları arasında yer almıştır. Ortadoğu'ya yakınlığının yanı sıra, ticaret ve enerji güzergahları bağlamında ekonomik açıdan vazgeçilmez bir noktada bulunan Ada, güvenlik ihtiyacı özelinde de gözde konumdadır.

Avrupa Birliği'nin Kıbrıs sorununa bakışı tarihsel olarak değerlendirildiğinde Birliğin bütünleşme politikalarıyla çelişkili bir durum ortaya çıktığı görülmektedir. AB genel anlamda 1994 Essen Zirvesi'nde ifadelerle de paralel olarak siyaseten herhangi bir kriz içerisinde olan bir ülkeyi genişleme politikası çerçevesinde üye olarak kabul etmemektedir. Ancak Kıbrıs Adası, bu politikaya bir istisna teşkil etmektedir. Özellikle merkezi ve doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe kabulünü kurala bağlamak için ortaya konulan Kopenhag Kriterlerinin siyasi ayağı, 2004 genişlemesinde Kıbrıs özelinde göz ardı edilmiştir. AB'nin Kıbrıs Adası'nı sorunlu bir şekilde bünyesine dahil etmesi çıkarlar ekseninde değerlendirmeyi mümkün kılarken, bugüne kadar savunduğu tezleri ikinci plana atmasına yol açmıştır. Günümüzde Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji rezervleri Ada'nın stratejik açıdan önemini daha da artırmakta ve bölgedeki ülkeler bağlamında yeni sorunları beraberinde getirmektedir. AB, GKRY'ni üyesi yaparak sınırlarını genişletirken, bölgede GKRY ve Yunanistan'ın desteklenmesini sağlarken, bölgede diğer ülkelere göre en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye açısından da hem yeni fırsatlar hem de yeni sorunlar doğurmaktadır. GKRY, Ada'nın tamamını temsil ettiği tezini savunurken ve Kuzey Kıbrıs Rum Yönetimi'nin haklarını dikkate almazken, Kıbrıs çevresi ve Doğu Akdeniz'de yeni sorunlu alanlar ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- (2004). "EU Council Conclusions", 2576th Council meeting General Affairs, Luxembourg, 26 April 2004.
- (2020). "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi", AB Başkanlığı, https://ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html, (16.11.2020).
- (2020). "Ayşe Tatile Çıksın: MSB'den Kıbrıs Barış Harekatı'nın Tarihi Fotoğrafları", KKTC Enformasyon Dairesi, <https://pio.mfa.gov.ct.tr/ayse-tatile-ciksin-msbden-kibris-baris-harekatinin-tarihi-fotograflari/>, (15.11.2020).
- (2020). "Cyprus, Overview", European Union, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/cyprus_en, (16.11.2020).
- Açıkmeşe, Sinem Akgül, (2008). "Avrupa Birliği'nde Koşullu Genişleme", Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler, (Ed.) Belgin Akçay, Sevilay Kahraman ve Sanem Baykal, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 419-450.
- Açıkmeşe, Sinem Akgül, (2016). "Avrupa Birliği'nde Genişleme", Avrupa Birliği, Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, (Ed.) Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Ankara, Seçkin Sosyal Bilimler, 725-744
- Akfırat, Serap Aslan ve Bengi Öner Özkan (2010). "Ulusal/Etnik Kimliklerin Stratejik İnşası: Kuzey Kıbrıs Örneği", Bilig Dergisi, 52.
- Akın, Veysel, (2006). "Kıbrıs Sorunun Ortaya Çıkışı ve Gelişmeler", Kıbrıs Laboratuvarı, (Ed.) Şenol Kazancı, İstanbul: Aktüel Yayınları, 33-53.
- Arıkan, Harun, (2004). "Avrupa Birliği'nin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım", Yönetim Bilimleri Dergisi, 1 (3), 1-9.
- Aydoğdu, Ahmet (2005). Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Birten, Çelik, "Bizans Dönemi", <http://users.metu.edu.tr/birten/bizans.html>, (12.11.2020).
- Birten, Çelik, "Kıbrıs Adası", <http://users.metu.edu.tr/birten/adacogr.html>, (12.11.2020).
- Birten, Çelik, "Kıbrıs'ta Osmanlı Türk Dönemi", <http://users.metu.edu.tr/birten/osmanli.html>, (12.11.2020).
- Borchardt, Klaus-Dieter, (1995). Avrupa Bütünleşmesi: Avrupa Birliği'nin Kökenleri ve Büyümesi, Ankara: Tisamat Basım.
- Bozkurt, İsmail, (2002). "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi, (Ed.), İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil, Ankara: Ahsen Yayıncılık, 9-15.
- Bulunç, Ahmet Zeki, (2007). "Kıbrıs Politikasının Annan Belgesiyle Başlayan Kırılma Noktaları", Akademik Bakış Dergisi, 1 (1), 73-112.
- Canbolat, İbrahim, S, (2014). Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslararası Bir Sistemle Ortaklık, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Chadjipadelis, Theodore ve Ioannis Andreadis (2007). "Analysis of the Cyprus Referendum on the Annan Plan", <https://www.gpsg.org.uk/wp-content/uploads/2014/06/2007-P4-Chadjipadelis1.pdf>, (20.11.2020).

- Christou, George, (2004). "The Complexity of the Cyprus Case: The Historical Context", The European Union and Enlargement The Case of Cyprus, United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Cicioğlu, Filiz, (2010). "Ermenistan ve Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları", Akademik İncelemeler Dergisi, 5 (2), 81-94.
- Cumalıoğlu, Yakan, (2002). "Kıbrıs Türkleri'nin Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi", Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi, (Ed.), İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil, Ankara: Ahsen Yayıncılık, 16-20.
- Çalık Orhan, Fatma, (2017). "Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorununa Muhtemel Etkileri", VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 36-54.
- Değerli, Esra Sarıkoyuncu, (2012). "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", Akademik Bakış, 6 (11).
- Denker, M. Sami, (2001). "Kıbrıs Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği'ne Üyelik Sorunu", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (2).
- Denktaş, Rauf (1998). The Cyprus Triangle, Newyork: The Office of The Republic of Northern Cyprus.
- Dinan, Desmond, (2005). Avrupa Birliği Ansiklopedisi, II. Cilt, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dinan, Desmond, (2008). Avrupa Birliği Tarihi, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Diñçer, Melih, (2019). "Kıbrıslı Rumlar ve Annan Planı", Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, 3 (5), 57-67.
- Dündar, Recep (1998), "Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)", (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Malatya.
- Erdoğan, Hikmet, (2004). Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Erdönmez, Celal, (2005). "Tarihi Boyutuyla Kıbrıs", Kıbrıs Laboratuvarı, (Ed.) Şenol Kazancı, İstanbul: Aktüel Yayınları, 1-17.
- Gazıoğlu, Ahmet C., (2002). "Kıbrıs'ın AB Üyeliği, Enosis Hayalleri ve Gerçekler", Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi, (Ed.), İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil, Ankara: Ahsen Yayıncılık, 81-102.
- Günar, Altuğ, (2015). "Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?, (Ed.) Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar, Bursa: Sentez Yayıncılık, 107-152.
- Gürses, Baran, (2004). "Avrupa Birliği Süresince Kıbrıs Meselesi", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Hannay, David, (2005). Cyprus the Search for a Solution, New York: Tauris.
- Hatip, Emine, (2014). "Kıbrıs sorununda Avrupa Birliği'nin Rolü: 1990-2004", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

- Hatip, Emine, (2018). “Avrupa Birliği Karar Alma Mekanizmalarında Kıbrıs Sorunu ve Sürecin Sonu Annan Belgesi (1990-2004)”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 1 (1), 74-98.
- İrkiçatal Eftal, (2012). “İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere’nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs’ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15.
- İsmail, Sabahattin, (1988). “Kıbrıs Barış Harekatının Nedenleri Gelişimi Sonuçları”, İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.
- İsmail, Sabahattin, (1998). 150 Soruda Kıbrıs Sorunu, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Karluk, Rıdvan, (2017). “Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliği ve Kıbrıs Sorunu”, International Conference on Eurasian Economies, 509-520.
- Kedikli, Umut ve Önder Çalağan, (2017). “Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz’in Önemi”, Sosyal Bilimler Metinleri 1, 120-138.
- Kılıçbeyli, Elif Hatun, (2005). “Kıbrıs’ın Jeopolitikası: Avrupa ve Avrasya İçin Önemi”, Kıbrıs Laboratuvarı, (Ed.) Şenol Kazancı, İstanbul: Aktüel Yayınları, 19-32.
- Kırdar, Serdar ve Mehmet Ratip, (2013). “Anastasiades’in Seçilmesi Kıbrıs’ta Çözüm İçin Bir Fırsat Olabilir”, Değerlendirme Notu, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Kuloğlu, Armağan, (2004). “Kıbrıs Konusunda Yeni Bir Süreç ve Türkiye’nin Politikası”, Karizma, 5 (18), 41-42.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (KKTC Dışişleri Bakanlığı), “Akdeniz’de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Anlaşması hakkında basın açıklaması”, 2 Mayıs 2014, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/akdenizde-kita-sahanligi-sinirlandirmasi-anlasmasi-hakkinda-basin-aciklamasi/>, (20.11.2020).
- Nugent, Neil, (2000). “EU Enlargement and the Cyprus Problem”, Journal of Common Market Studies, 38 (1).
- Oran, Baskın, (2017). Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), Cilt III, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önal, Buket ve Mehlika Özlem Ultan, (2012). “Balkan Paketi (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (22), 65-84.
- Önal, Buket, (1997). “Yeni Dünya Düzeninde Self-Determinasyon Hakkı ve Kıbrıs”, Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1, 199-214.
- Önal, Buket, (2007). “Clinton Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye Amerika İlişkileri”, 6. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cyprus (KKTC), 191-210.
- Özdemir, Haluk, (2015). Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Sandıklı, Atilla ve Emine Akçadağ, (2011). “Kıbrıs Sorunu Kapsamında AB Türkiye İlişkileri”, Bilge Strateji, 2 (4), 1-17.

- Saygın, Didem ve Mehlika Özlem Ultan, (2016). “Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere Avrupa Birliği İlişkileri Tarihsel Bir Analiz”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12 (23), 71-102.
- Sezer, Sema, (2007). “Türkiye’nin Avrupa Birliği Sürecinde Kıbrıs Faktörü”, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Sönmezoğlu, Faruk, (2010), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.
- Tamçelik, Soyalt, (2003). “Kıbrıs ve Avrupa Birliği İlişkileri I”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5), 165-187.
- Ultan, Mehlika Özlem ve Serdar Örnek, (2014). "Models of European Integration Enlargement or Neighbourhood," North American Conference on the Social Sciences, Rhode Island / Providence, United States of America, 2014.
- Ultan, Mehlika Özlem, (2017). “Avrupa Birliği Dönem Başkanlığı Sistemi ve Avrupa Birliği Politikalarına Etkisi”, *Journal of Life Economics* , 4, 73-92.
- Ulusoy, Kıvanç, (2015). *Doğu Akdeniz’de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara: USAK Yayınları.
- Ülger, İrfan Kaya ve Ertan Efegil, (2002). “1974’ten 2001’e Kıbrıs Sorunu”, *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi*, (Ed.), İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil, Ankara: Ahsen Yayıncılık, 1-6.
- Ülger, İrfan Kaya, (2007). *Avrupa Birliği’nin ABC’si*, Ankara: Sinemis Yayınevi.
- Ülger, İrfan Kaya, (2015). *Avrupa Birliği Rehberi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ülger, İrfan Kaya, (2020). “Avrupa Birliği’nin Doğu Akdeniz Siyasi”, *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, (Ed.), İsmail Numan Telci, Recep Yorulmaz, Ankara: Ortadoğu Yayınları, 251-273).
- Yalçın, Emruhan, (2016). “Kıbrıs’ta Türk Mukavemet Teşkilatı ve Rauf Denktaş”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 58.
- Zia, Nesim, (1975). *Kıbrıs’ın İngiltere’ye Geçışı ve Ada’da Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara.